

3.13. Kuusnõmme küla

3.13.1. Asustuse kujunemise ajalugu

Kuusnõmme küla on Kuusnõmme mõisa maadele moodustatud administratiivüksus, mis hõlmab väljaspool rahvusparki ka endist Kuusnõmme mõisa alla kuulunud Kulli küla osa, ajaloolise saksapärase nimega *Waiwell* või *Waiwel*, kus 1800. a paiku oli viis talu²⁴⁵. 1927. a Kulli küla kaardil²⁴⁶ on Kuusnõmme küla nimetatud ka kui *Vaheltse* küla.

Enne 1919. a maareformi asusid rahvusparki piires üksikud hajatalud. 1796. a kaardil²⁴⁷ ja veidi hilisematel kaartidel²⁴⁸ on lisaks Kuusnõmme mõisale rahvusparki piireis näidatud Lihasso talu (*Lehasoo Romelt* või *Lehasso Romet* või *Lehaso Romelt* või *Lehhasoo*) tänase Tiigi katastriüksuse (44001:001:0067) asukohas, Atla-Kiirassaare rannateest läänes küladevahelise piiri lähistel (u 1800. a kaardil nimetatud *Lahuckse* järve kaldal) ning Kuusnõmme Hindriku talu tänasel kinnistamata maaüksusel Aida talust idas (*Kuseneme Hindrick*²⁴⁹), mis 19. saj teise poole kaardil²⁵⁰ on näidatud kui *Remo kopli küün*.

Huvitava nüansina on säilinud kaart, mille pealkiri on *Karte des Güter Attel, Kusnöm, Lihassoo und Karral* ehk Atla, Kuusnõmme, Lihasso ja Karala mõisa kaart²⁵¹. Koduloo uurija Manivald Jõgi peab üheks võimaluseks rahva seas enim levinud lugu, et Kuusnõmme mõisa eelkäija oli Lihasso mõis, mille põlemise järgselt Kuusnõmmele mõis rajati, asustades ümber mõisa maadele jäävad talud Kuusnõmme Arila talu lähedusse metsa ja rahvuspargist välja jäävasse Kulli külla. Lihasso

oli edasi Kuusnõmme karjamõis. Rohkem andmeid väidetava Lihasso mõisa kohta ei ole õnnestunud leida.

Joonis 116. Väljavõte 1796. a mõisate kaardist, kus on näidatud Lihasso talu ning Kuusnõmme ja Atla mõisa vaheline piir (kollasega). EAA, f 2072, n 3, s 96, l 1k.

19. saj teise poole kaardil²⁵² Lihasso asukohas talu enam ei ole, kuid nii 1839. a Mellini kaardil kui ka üheverstalisel kaardil on näidatud hoonestus tänasest Vana-Tiigi kohast u 180 m edelas, Atla küla piirides katastriüksusel Kihelkonna metskond 225, mida nimetatakse nii 1943. kui ka 1946. a kaardil Lihasso.

1867. a Kuusnõmme mõisale kuuluvate talumaade ja üksikute mõisamaade kaardil²⁵³ on näidatud taluomanikud (*Wirthe*) Kuusnõmme sumbküla osas (nimeliselt viis, lisaks üks) ja mõisa maade lõunaosas (nimeliselt 4) väljaspool tänast rahvusparki ning üks tänaseks kadunud Reino-nimeline koht (*Reino Redik*, nimetatud ka *Remo*, Aida

²⁴⁵ EAA, f 2072, n 3, s 98, l 1k, EAA, f 2072, n 3, s 87, l 1k, EAA, f 2072, n 3, s 92, l 1k, EAA, f 2072, n 3, s 98, l 1k.

²⁴⁶ ERA, f T-3, n 18, s 18, l 1k.

²⁴⁷ EAA, f 2072, n 3, s 96, l 1k.

²⁴⁸ EAA, f 2072, n 3, s 56, l 1k, EAA, f 2072, n 3, s 72, EAA, f 2072, n 3, s 87, l 1k, l 1k ja EAA, f 2072, n 3, s 98, l 1k.

²⁴⁹ EAA, f 2072, n 3, s 87, l 1k, EAA, f 2072, n 3, s 98, l 1k.

²⁵⁰ EAA, f 3724, n 5, s 2200, l 1k.

²⁵¹ EAA, f 2072, n 3, s 72, l 1k.

²⁵² EAA, f 3724, n 5, s 2200, l 1k.

²⁵³ EAA, f 3724, n 5, s 2202, l 1k.

talust sadakond meetrit idas). Lisaks on kaardil olemas vabadike (*Loostreiber*) kohad nagu Kõrtsi (lõuna pool külateed tänasel Kõrtsi maaüksusel), Tiigi sauna (*Kusta Reinwald*), kaks Rannavälja kohta (*Redik Rand*, tänane Rannavälja ja selle kõrval *Kusta Roost*, täna nimetu), Katku (*Wahhi Gusta*), tänane Markuse (*Arrila Ingel*) ja mõned kohad väljaspool rahvusparki, kokku 23 nimelist vabadiku kohta. Lisaks on näha paadi- ja/või võrgukuurid Pikanina poolsaarel (*Pik*) ja hoone naaberkülas, Atlas asuv hoone ehk varem mainitud Lihasoo. Endise Lihasoo talu asukohas on kirjas mõisamaa (*Hofesland*) ilma hoonestuseta.

Joonis 117. Väljavõte 1867. a Kuusnõmme mõisa kaardist, kus on näidatud võrguaed ja kuurid Pikanina poolsaare (*Pik Ninna*) tipus, võrguaed ka naaberpoolsaarel (*Misme*) ja nimetatud Maksmeri (*Maks Merri*), mis kannab tänagi sama nime. EAA, f 3724, n 5, s 2202, l 1k.

19. saj teise poole kaardil²⁵⁴ on veel näidatud Tiigi talu tänasel Vana-Tiigi katastriüksusel (44001:001:0070) ja Metsa saun Tiigi katastriüksusel Tiigi talust u 450 m kirdes, mis on olemas ka üheverstalisel kaardil, kuid puudub 1943. ja 1946. a kaardil. Kuusnõmme kõrts (juurde märgitud, et ei tööta – *eingegangen*) tänasel Kõrtsi katastriüksusel (44001:001:0375) ja Laiakivi talu tänasel samanimelisel maaüksusel (44001:001:0374). Väiksemad hooned, kalurionnid, on näidatud saartel Käkimaa ja Umalakotid (*fischerhütte*), Kõrge-Lelle poolsaarel (*fischerhütte*), puu küün tänasel Rehe katastriüksusel, puurehi tänasel

Viinaköögi katastriüksusel, kivist tall Viinaköögi ja Mäepea piiril ja *Niggu kopli küün* Marjapuu-Risti katastriüksuse lõunaosas.

1870. a Saaremaa kaardil²⁵⁵ on Kuusnõmme poolsaart nimetatud *Rasaneemeks* (*Полуос Расанемь*), kus nimeliselt on välja toodud vaid tänaseks hävinud Reino koht ja numbriliselt mainitud Kuusnõmme Kulli küla osas kaheksa kohta.

20. saj alguseks rajati varem küla põldudena kasutusel olnud maadele mitmed talud, mis on näha üheverstalisel kaardil nagu Rannavälja (hävinud), Tänagu kinnistamata maaüksusel Rannavälja ja Lõuka vahel (hävinud), Lõuka (hävinud), Tipi (hävinud), Roosta (hävinud juba 1946. a kaardil) ja Katku. Tegemist võib olla vabadike nn vaestekülaga, kus varem teiste talude juures olnud vaesemad pered (saunikud) suunati eraldi taludesse, kuid talud said kasutada vaid kehvema kvaliteediga põlde ja kiratsesid. Põhiline elatis teeniti väljaspool talu (kalapüük, ehitus jms). Seetõttu on ka kõik nimetatud talud kadunud – Katku kinnistule rajatud hoonestus on uus, käesolevast sajandist.

Joonis 118. Väljavõte 19./20. saj vahetuse Kuusnõmme mõisa talumaade kaardist, kus on näidatud Kuusnõmme kõrts mõisamaal ja Laiakivi (*Laiakivi*) talu sellest lõunas talumaal. EAA, f 3724, n 5, s 2203, l 1k.

Kuusnõmme kaardil, mis käsitleb vaid talumaid (mõisamaad on välja jäetud) ja pärineb 19. saj

²⁵⁴ EAA, f 3724, n 5, s 2200, l 1k.

²⁵⁵ EAA, f 1418, n 1, s 6, l 1k.

lõpust või 20. saj algusest²⁵⁶, on näidatud juba varem loetletud vabadikud Rannavälja kahel kohal (*Rannavälja Sander* ehk tänane Rannavälja ja *Rannavälja Toomas* selle kõrval), Katkul ning suletud Kuusnõmme kõrts

üksikhoonena mõisamaal. Lisaks on kaardil tänase rahvuspargi piires Laiakivi (*Laiakiwi*), Tipi (*Talistwere saun*) ja Markuse (*Arila*) ning rahvuspargist välja jäävad talud ja vabadikukohad.

Joonis 119. Väljavõte 19. saj teise poole kaardist, kus on näidatud Kuusnõmme mõisa hooned – vasakult: tall-tõllakuur (*Stall*), pesuköök (*Waschküche*), karjakastell (tume punane), peamaja (*Wohnhaus*, keskel, ruuge), ait (*Kleete*), jääkelder (*Eiskeller*, tume punane), abihooned, valitsejamaja (*Harberga*), sepikoda (*Schmiede*, allée kõrval) ja puurehi. Kaardilt jääb välja kivirehi, peamajast u 260 m loodes. EAA, f 3724, n 5, s 2200, l 1k.

Pärast 1919. a maareformi jagati mõisa põllu- ja heinamaad talude vahel, mille tarvis asutati terve rida uusi asunikutalusid – tänases Kuusnõmme külas seitse. Tegemist on olnud headel maal asunud taludega, millest enamik on ka tänapäeval asustatud kas püsielanike või hooajaliste elanikega.

Asunikutalude loomisel püüti ära kasutada võimalikult palju mõisa hooneid. 1921.-22. a koostatud Kuusnõmme mõisamaade kaardil²⁵⁷ on detailsed andmed mõisa hoonete paiknemise ja moodustatavate asunikutalude

piiride kohta. Kuusnõmme mõis jagati selliselt, et täna Paju katastriüksusel asuv talu (1946. a kaardil nimetatud Rehe, vene keeles *Pexe*, 44001:001:0037) sai endale mõisa kivirehe ning Mäepea (44001:001:0051) sai endale karjakastelli ja pesuköögi (*Waschküche*²⁵⁸), millest viimase asukohas asub täna elamu. 1946. a kaardil, mis näitab sõdadevahelise vabariigi ajal moodustatud talusid, on täiendavad talukohad ka täna katastriüksustel Põllu, Aida, Laanevälja, Tamme, Marjapuu, Vana-Niidi, Kauna, Sepaste

²⁵⁶ EAA, f 3724, n 5, s 2203, l 2k.

²⁵⁷ ERA, f T-3, n 3, s 933 l 1k.

²⁵⁸ EAA, f 3724, n 5, s 2200, l 1k.

(44001:001:0108, hävinud, kohta meenutab lagendik) ja Ingli (44001:001:0394, hävinud, kõrval asub uushoonetus Päikese maaüksusel). Tänapäevase Õrneoru uushoone asukohas on üheverstalisel kaardil näidatud talukoht, kuid 1946. a kaardil vaid abihoone.

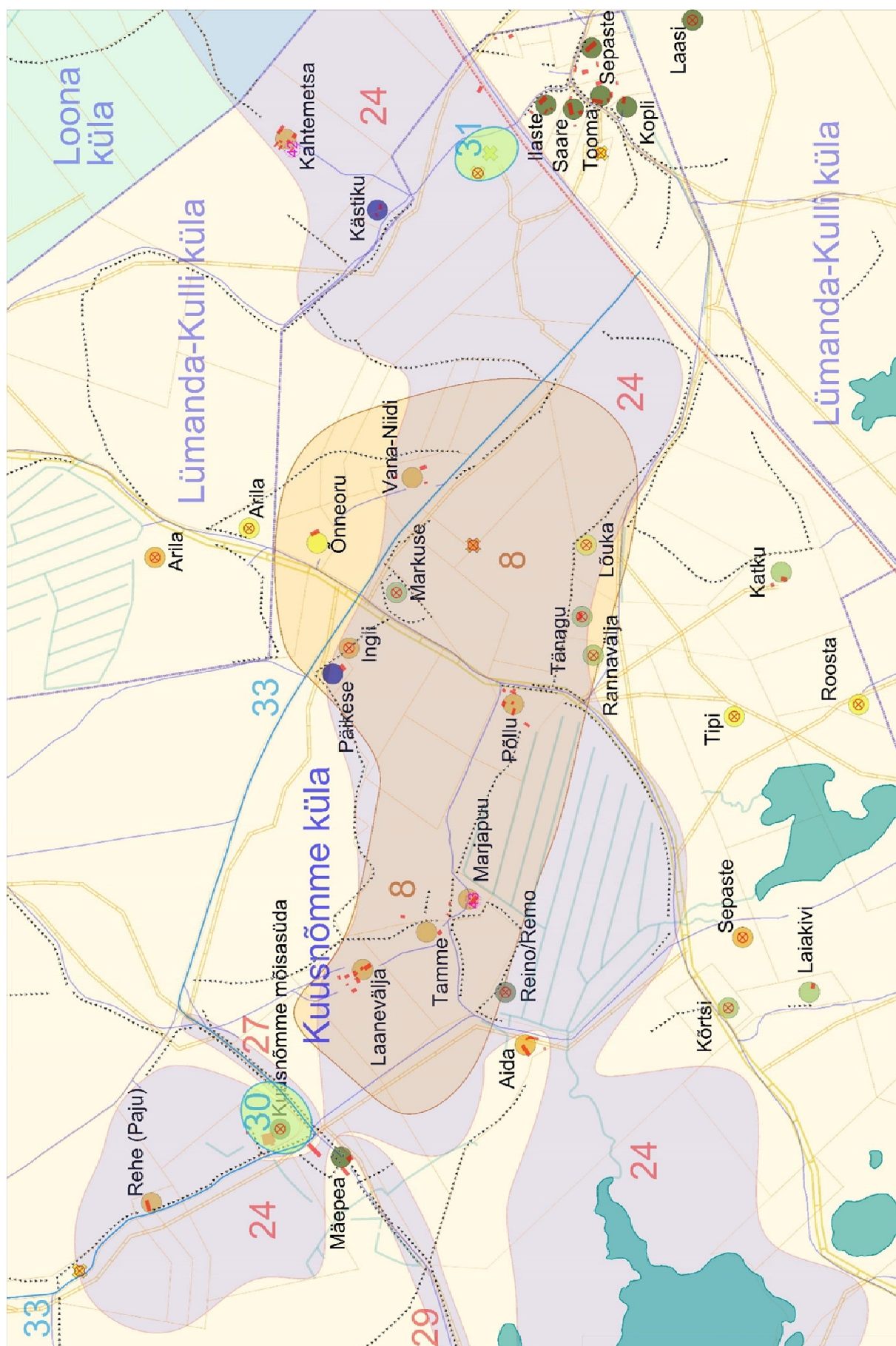
1921.-22. a Kuusnõmme mõisamaade jagamise kaardil on Pikanina poolsaarel ära toodud väiketalu (vabadikukoht) Pikanina poolsaare keskel (*Pik-Nina*, vt Joonis 121) ja võrgukuurid poolsaare tipus. Tänapäeval on vabadikukoha piirkonnas kaks väikehoonet.

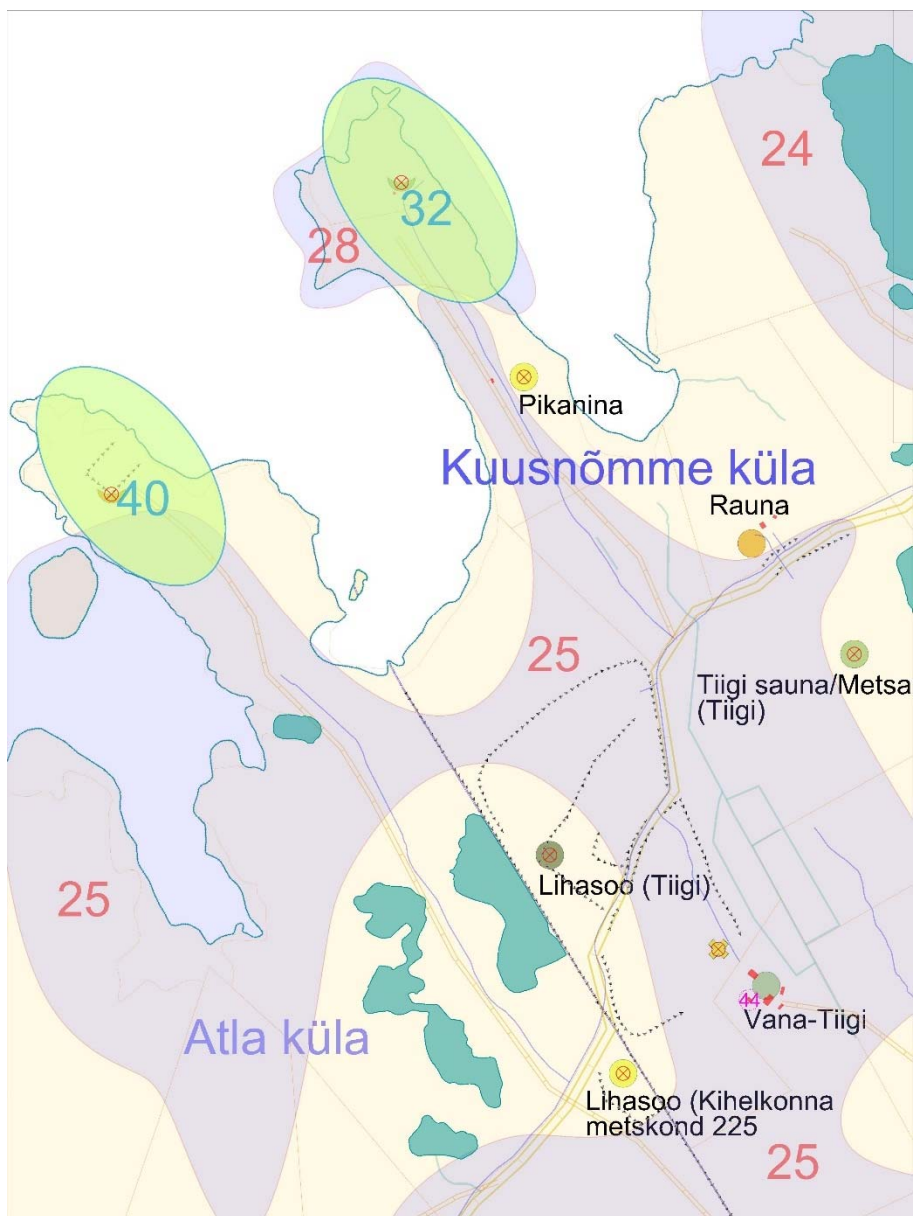

Joonis 120. Väljavõte Kuusnõmme mõisamaade 1921.-22. a kaardist mõisa hoonete ja asunikutalude piiridega. Mõisa hooned on samad, mis eelmisel, 19. saj kaardil ja ka hilisemal, 1925. a kaardil (EAA, f 2100, n 11, s 139, l 31k). Punasega on tänane hoonestus või hoonet müürid, sinisega teed ja ruugega katastripiirid. ERA, f T-3, n 24, s 632a, l 1k.

Joonis 121. Väljavõte Kuusnõmme mõisamaade 1921.-22. a kaardist Pikanina poolsaare ja rajatavate asunikutalude piiridega. Pikanina poolsaarel on tipus näidatud võrguaiad väikeste hoonetega ja poolsaare keskel Pikanina väiketalu. Hoone on näidatud ka tänapäeval Tiigi maaüksusel (*Metsa*) ja väljaspool käesolevat väljavõtet tänapäeval Vana-Tiigi maaüksusel. Punasega on tänane hoonestus, sinisega teed ja ruugega katastripiirid. ERA, f T-3, n 24, s 632a, l 1k.

Joonis 122. Kuusnõmme küla rahvusparki jääva osa ja selle lähiümbruse talukohtade vanuseline areng ja paiknemine (põhiosa ja Atla küla äärne osa kahel eraldi lehel), samuti küla ilmekad pärandkooslused (lilla ala) ja ühiskondlikud alad (rohelistes). Sumbküla laadne tuumik (Ilaste, Saare, Tooma, Kopli jt) jääb rahvuspargist välja teisele poole Käesla-Karala-Loona teed koos tänase Lümända-Kulli küla põlistaludega. Lisaks on joonisel näidatud väärtuslik külaala (pruun), kus on lubatud ka uushoonestus ning väärtuslikud ehitised (lillad numbrid). Joonisel on ajaloolised talukohad (värvilised sõõrid, punase ristiga hävinud kohad), ajaloolised teed (kollane), tänapäevased teed (tumesinine), tänapäevased katastripiirid (ruuge), külapiiir (sinine katkendjoon), rahvusparki piir (punane katkendjoon), tänapäevane hoonestus (punane) ja kiviaiad (must täpijoon). Tingmärkide seletust vt Joonis 9, lk 40.

Ajaloolise Kuusnõmme-Kulli küla tuumikus, mis jääb väljapoole rahvusparki, on 1946. a kaardil näidatud seitse talu, millest valdav enamik on säilinud tänaseni.

1921. a asutab Tartu ülikooli valitsus Kuusnõmme mõisa peahoones Kuusnõmme bioloogiajaama ning see alustab 1922. a professor dr Johannes Piiperi juhtimisel tööd. 1933. a kinnistatakse Kuusnõmme mõisale

kuulunud Kuusnõmme poolsaare metsad ja luhad ning selle läheduses olevad väiksesaared, sh Käkimaa, Kuusnõmme mõisasüdames asuva

bioloogiajaama juurde²⁵⁹. Kokku on maavalduste suurus 389,45 ha, millest enamiku moodustab karjamaa (198,55 ha), kuid see hõlmab ka 18,86 ha põllumaad. Ametlikult kantakse Vaika saared ja Vilsandi loodepoolne osa Looduskaitseregistrisse 1937. a. 1939. a võetakse kaitse alla ka Harilaiu poolsaar²⁶⁰.

Pärast sõda oli Kuusnõmme küla lõunaosas *Lääneranniku* kolhoos ehk põllumajanduslik artell, põhjaosas aga riigi metsafondi kuuluv

maa-ala (1960. a Kingissepa rajooni põllumajanduslik kaart²⁶¹) ja 1970ndatest *Lümanda* sovhoos (1977. a kaart²⁶²). 1977. a kaardi järgi hõlmas Kuusnõmme küla administratiivselt ka Lümanda-Kulli küla²⁶³, kuid 1989. aastaks on kaardil muudetud piirides ära toodud ka Kulli küla²⁶⁴, mis rahvusparki ei ulatu.

Uued hooned on pärast iseseisvuse taastamist ehitatud Päikese, Katku, Laiakivi, Rauna, Ranna ja Õnneoru maaüksusele.

3.13.2. Hoonestus

Kuusnõmme külas on hoonestust 19. sajandist kuni tänapäevani. Rahvusparki jäävas osas on olulise tähtsusega sõdadevahelise vabariigi ajal püstitatud talukompleksid. Kahjuks ei ole enamik neist säilinud algsel kujul. Väärtuslikumaks on käesoleva uuringu raames loetud Marjapuu maaüksuse pikkhoonet ja Vana-Tiigi maaüksuse aita. Samas on märkimisväärsed ka Aida pikkhoone, saun ja laut, Laanevälja elamu, Mäepea kaev, Paju pikkhoone, Põllu elamu, laut ,ait ja kelder, Tamme saun ning Vana-Niidi elamu.

Foto 210. Marjapuu pikkhoone. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 211. Aida pikkhoone. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 212. Mäepea kaev. Foto Mart Hiob 2016.

²⁵⁹ ERA, f T-3, n 18, s 169, l 1k.

²⁶⁰ ERA, f 31, n 2, s 774, l 37k.

²⁶¹ ERA, f T-6, n 5, s 44, l 5k.

²⁶² ERA, f T-6, n 5, s 70, l 4k.

²⁶³ ERA, f T-6, n 5, s 70, l 4k.

²⁶⁴ ERA, f R-10, n 45, s 8502, l 4k.

Foto 213. Paju pikkhoone, mis on ümber ehitatud mõisa rehest. Foto Mart Hiob 2016.

Kuusnõmme mõisa hooned on valdavalt hävinud. Mõisa peahoone, kus 1922. aastal alustas Kuusnõmme mõisas prof Johannes Piiperi juhtimisel tööd Tartu ülikoolile kuuluv bioloogiajaam, põles maha 1984. a. Kuni 1938. aastani toimusid Kuusnõmmel igasuvised tudengite õppepraktikad. Metsateadlase Andres Mathieseni juhendamisel rajati Kuusnõmme poolsaarele mitmeid võõrpuuliikide katsealasid. Aastatel 1951–77 oli peahoone Kuusnõmme metstkonna käsutuses (1951–1957 Pidula metstkond).²⁶⁵

Foto 214. Kuusnõmme mõisa peahoone u 1933-37. Allikas Saaremaa muuseum SM F 3761:1878 F.

Foto 215. Kuusnõmme mõisa peahoone 1973, põles maha augustis 1984²⁶⁶. Allikas Veljo Ranniku (1973), muinsuskaitseameti fotokogu.

Foto 216. Kuusnõmme mõisa jääkelder. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 217. Kuusnõmme mõisa karjakastelli varemed. Foto Mart Hiob 2016.

Kõige väärtuslikum hoone Kuusnõmme küla rahvusparki jäävas osas on muinsuskaitsealune pukktuulik. Kuusnõmme ehk llaste tuulik on näidatud 1867. a kaardil²⁶⁷ koos teise tuulikuga sellest kagus, tänasest maanteest vahetult

²⁶⁵ Saaremaa loodusturism
<http://www.saaremaanaturetourism.eu/Kuusnomme-mois1>

²⁶⁶ Saaremaa loodusturism
<http://www.saaremaanaturetourism.eu/Kuusnomme-mois1>

²⁶⁷ EAA, f 3724, n 6, s 2202, l 1k.

lõunas. Samuti on üheverstalisel kaardil näidatud kaks tuulikut tänase Ilaste tuuliku piirkonnas. Tuulik, mis kuulus Ilaste talu (1694. a kaardil *Ilaste Roedick*²⁶⁸) juurde Kulli külas, oli kasutusel veel nõukogude ajalgi. Pärastsõjaaegse Saaremaa raudtee ehitusega Ilaste talu maad poolitati nii, et tuulik jäi teisele poole teed. Hiljem rajati raudteetammile tee, mis eraldab tuulikut talu ülejäänud hoonestusest.

Kuusnõmme poolsaarel on 1800. a kaardil²⁶⁹ näidatud tuulik mõisasüdamest umbes

kilomeetri kaugusel loodesuunas, tänase katastriüksuse Vilsandi rahvuspark 30 idanurgas.

Kuusnõmme Kulli sumbküla osas asus Saaremaa kirjaniku Aadu Hindi lapseõlvekodu.

Ülevaatlikku analüüsi Vilsandi rahvusparki Lääne-Saaremaa osa hoonestuse kohta vt ptk 3.17.2, lk 289. Põhjalikumad soovitused ehitustöödeks on esitatud ptk 3.17.3 lk 322.

3.13.3. Militaar- ja merepärandi objektid

Militaar- ega merepärandi objekte ei ole Kuusnõmme külas teadaolevalt asunud.

3.13.4. Teedevõrk ja külastustaristu

Ajaloolisest teedevõrgust on Kuusnõmme küla rahvusparki jäävas osas säilinud Atla-Kiirassaare rannatee. Samuti on põhiliselt samas koridoris sumbküla osast Kuusnõmme mõisa ja sealt edasi poolsaare tippu viiv tee, mida tänapäeval saab kasutada veoautode ja traktoritega Vilsandile sõitmiseks. Muuhulgas läbib tee Kuusnõmme mõisa südant, kus on säilinud veel veidi ajaloolist alleed. Teed on mitmes kohas õgvendatud ning muudetud pealesõidu asukohta Käesla-Karala-Loona teele. Viimatinimetatu on pärast sõda ehitatud raudtee tammile hiljem rajatud maantee.

Kuusnõmme poolsaare tipus on RMK Käkisilma telkimisala ja autode parkla, kust edasi viib RMK Käkisilma Vilsandi matkarada mööda madalat merd üle Käkisilma paaditee Vilsandi saarele.

Väiksematest teedest on paljud talude vahel kulgenud ühendused kasutusest välja langenud ja kinni kasvanud.

Teed Kuusnõmme poolsaare tippu ja sealt edasi Vilsandile on võib pidada ühiskondlikult oluliseks (ala nr 33, vt Joonis 122), sest tee on elamusrikas (vahelduvad avatud maastikud ja metsad), sisaldab Kuusnõmme mõisasüdame läbimist ja on juurdepääsuks Vilsandi saarele.

Foto 218. Kuusnõmme mõisa allee jäänused koos kiviaedadega. Foto Mart Hiob 2016.

²⁶⁸ EAA, f 2072, n 3, s 63, l 1k.

²⁶⁹ EAA, f 2072, n 3, s 87, l 1k.

Foto 219. Kinnikasvanud tee talukohtade vahel sõdadevahelise vabariigi ajast. Foto Mart Hiob 2016.

3.13.5. Sadamakohad, lautrid

Kuusnõmme külas on ajalooliselt asunud mitmed sadama ja lautrikohad. Võrgukuurid on tähistatud 19. saj kaardil Pikanina poolsaarel ja Müsmi poolsaarel selle kõrval. 1921.-22. a koostatud Kuusnõmme mõisamaade kaardil²⁷⁰ on võrgukuurid ja ilmselt siis ka lautrid olemas Pikanina poolsaare tipus. Kalurionnid on näidatud ka Kuusnõmme poolsaare tipus, Vilsandile viiva tee ääres mere rannas tänasel maaüksusel Vilsandi rahvuspark 31.

1946. a kaardil on paadi- ja/või võrgukuurid näidatud Pikanina poolsaarel tänasel Ranna maaüksusel (44001:001:0069), kus on säilinud ka lautrikohtade jäänused. Poolsaarel on lautrikohti taastatud. Lisaks on kuurid märgitud Kurgurahu saarel.

Pikanina poolsaare otsas asuvat ala (ala nr 32, vt Joonis 122) võiks kasutada ühiskondlikus korras, sest sellele on olemas autoga juurdepääs, mis ei läbi taluõuesid. Samas on Kuusnõmme küla elanikele ja külastajatele vajalik juurdepääs mererannale.

Foto 220. Taastatud lautrid Ranna maaüksusel Pikanina poolsaarel. Foto Mart Hiob 2016.

Kuusnõmme mõisa asukoht on sobilik avalike ja ühiskondlike ürituste korraldamiseks (ala nr 30, vt Joonis 122), sest see tähistab ajaloolist keskust. Mõisasüdant saaks korrastada ning vajadusel püstitada mõned lihtsamad ehitised nagu lava ja käimlad. Seda ala võiks kasutada teistegi ümberkaudsete külade elanikud avalike ürituste korraldamiseks.

Teine võimalik kohta avalike ürituste korraldamiseks Kuusnõmme külas on Ilaste pukktuuliku ümbrus (ala nr 31, vt Joonis 122). Pukktuulik ise on hästi nähtav asfalttee pealt ja asub ajaloolise Kulli küla (ehk Kuusnõmme ja Lümanda-Kulli küla) põlistalude kõrval.

3.13.6. Kiviaiad

Kuusnõmme küla rahvusparki jäävas osas on palju kiviaedu, mis ümbritsevad omaaegseid

mõisa põldusid ja karjamaid. Hiljem ümbritsesid kiviaiad asunikutalusid.

²⁷⁰ ERA, f T-3, n 3, s 933 l 1k.

Foto 221. Ülesehitatud kiviaed ja värav Rauna maaüksusel. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 222. Ajalooline kiviaed Tamme maaüksusel. Foto Mart Hiob 2016.

Tänapäevaks on palju kiviaiad lagunened, nt Kuusnõmme mõisa juurde viiva allée kõrval. Samas on ka näiteid kordatehtud (nt Tamme) või lausa uutest kiviaedadest (nt Katku).

Foto 223. Ülesehitatud kiviaed Katku maaüksusel. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 224. Kiviaed Ranna maaüksusel Pikanina poolsaarel. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 225. Ülesehitatud kiviaed Tamme maaüksusel. Foto Mart Hiob 2016.

Foto 226. Kiviaed Mäepea maaüksusel. Foto Mart Hiob 2016.

3.13.7. Sillad

Kuna Kuusnõmme külas ei ole suuremaid vooluveekogusid, ei asu külas sildu.

3.13.8. Ilmekad pärandkooslused

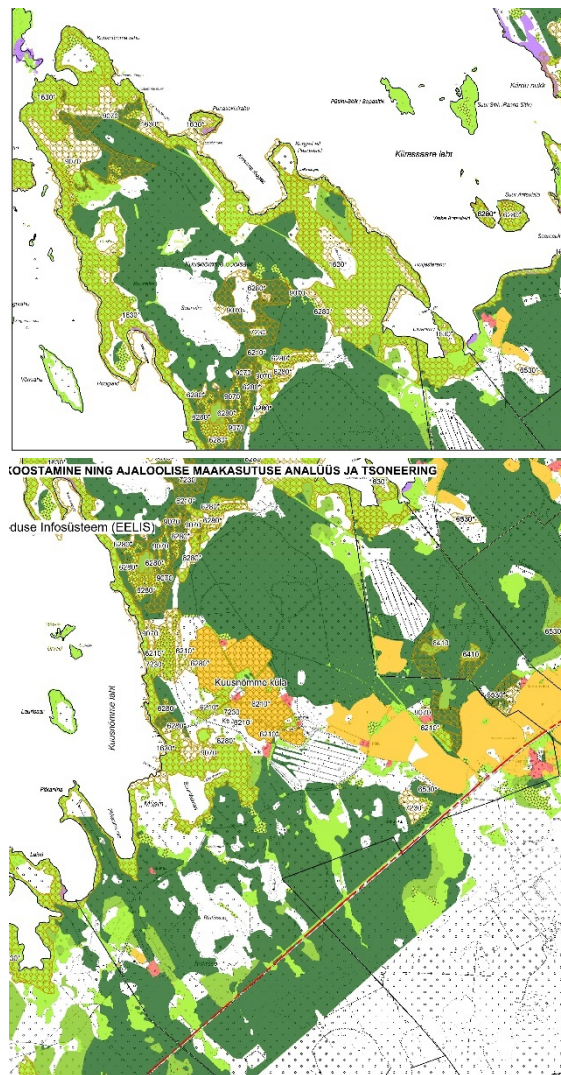
Kuusnõmme külas on säilinud palju endisaegseid mõisa põldusid ja karjamaid mõisasüdamest idas ja loodes, mille võtsid sõdadevahelise vabariigi ajal kasutusse asunikud. Avatud alad on olnud järjepidevalt kasutusel ka pärast II maailmasõda kuni tänase päevani. Lisaks on avatud alad säilinud Tiigi talu ümbruses, Atla küla piiril.

Nende avatud maastike säilitamist võibki lugeda küla kõige ilmekamaks pärandkoosluseks. Avatud ala (ala nr 24, vt Joonis 122) ulatub ka Lümenda-Kulli ja Loona külla.

Maastikumuutusi näitab Eesti Maaülikooli 2014. a töö „Matsalu ja Vilsandi rahvuspargi maakatte andmebaasi koostamine ning ajaloolise maakasutuse analüüs ja tsoneering“, kus Kuusnõmme küla rahvusparki jäävas osas on I klassi maastikena määratletud säilinud ajaloolised rohumaad ja puisniidulaadsed alad, samuti on märgitud väärtuslikuks metsaalad, Mingil määral, eelkõige lõunaosas on aga endised avatud alad ja niidud metsastunud ja võsastunud (joonisel värvimata alad).

Foto 227. Avatud maastik Kuusnõmme (Ilaste) tuulikuga.
Foto Mart Hiob 2016.

Joonis 123. Väljavõtte Eesti Maaülikooli 2014. a tööst „Matsalu ja Vilsandi rahvuspargi maakatte andmebaasi koostamine ning ajaloolise maakasutuse analüüs ja tsoneering“ (ülal Kuusnõmme küla põhjaosa, all lõunaosa). I klassi maastikud Kuusnõmme külas. Joonisel on näidatud I klassi maastikud, mis võivad olla nii rohumaad (suures osas endised karja- või põllumaad), puisniidulaadse alad puude ja põõsastega, mets, taluõued kui ka üksikud säilinud (või hiljuti kasutusest välja läinud) põllud. Rahvuspargi piir on punase joonega, külapiir musta joonega.

Ülevaاتlikku analüüsi Vilsandi rahvuspargi Lääne-Saaremaa osa ilmekate pärandkoosluste kohta vt ptk 3.17.3, lk 322.

3.13.9. Muinsuskaitsealused objektid

Kuusnõmme külas asub Kuusnõmme pukktuulik, registrinumbr 20914.

Reg nr	Nimi	Asukoht	Vanus, seisund	Foto
Ehitismälestised				
20914	Kuusnõmme pukktuulik	Lääne-Saare vald, Kuusnõmme küla.	Ehitatud 1891. Restaureeritud 2014. Foto 2016.	

3.13.10. Elanike küsitluse tulemused

Kuusnõmme küla rahvusparki jäävas osas on püsielanikud mitmes talus, nt Laanevälja ja Põllu. Küsitleti 2 inimest.

Ülevaatlisku analüüsi Vilsandi rahvusparki Lääne-Saaremaa osa elanike küsitluse kohta vt ptk 3.17.5, lk 337.

3.13.11. Väärtuslike külaosade ettepanek

Käesoleva analüüsi tulemusena jõuti järgnevas tabelis antud seisukohale Kuusnõmme küla rahvusparki jääva osa väärtuslikkuse osas. Tabelis on esitatud väärtuslikkuse kriteeriumid vastavalt metoodikas väljatoodule (ptk 2.6).

Kuusnõmme küla rahvusparki jäävas osas on väärtuslikud pärandkooslused ehk endise Kuusnõmme mõisa ja hiljem asunikutalunike käsutuses olnud põllu- ja karjamaad, mis on avatud alad ka tänasel päeval.

Külas näidatud väärtuslikul alal võib lisaks ajalooliste talukohtade taastamisele rajada ka uusi elukohti olemasolevatest, ajaloolistest ja võimalikest uutest kohtadest vähemalt 100-

150 m kaugusele joonisel näidatud alal (ala nr 8, vt Joonis 122) piires. Vahekaugus tuleneb külastruktuurile iseloomulikust mustrist ning vajadusest selle edasiarendamiseks.

Väljaspool nimetatud alasid ei ole piirkonna looduslikkuse säilitamise huvides soovitat Kuusnõmme külas rahvusparki piirides rajada uushoonestust mujal kui ajalooliste elukohtade asukohas, soovitatavalt ajaloolistele vundamentidele. Hästi põhjendatud puhkudel (nt juurdepääs, ehitusala loogiline asukoht, topograafilised eripärad) on lubatud ka erandlikud lahendused.

Tabel 17. Kuusnõmme küla väärtuslikkuse analüüs vastavalt eelnevalt määratletud kriteeriumitele.

Kriteerium	Hinnang
I Unikaalsus, erakordsus	Kuusnõmme küla rahvusparki jääva osa tänane väljanägemine on võrdlemisi hiline – tegemist on suuresti pärast 1919. a maareformi rajatud asunikekülaga, üksikud asustatud talukohad on ka vanemad (Vana-Tiigi, Laiakivi, Katku, Öonneoru). Vilsandi rahvusparki kontekstis on Kuusnõmme mõis üks kolmest mõisasüdamest (koos Loona ja Atla mõisaga), kuid Kuusnõmme mõis ise on säilinud vaid vähesel määral. Mõisa allee puud on enamjaolt uuemad, kuid märgistavad siiski väga hästi mõisa asukohta. Kuusnõmme küla rahvusparki jääva osa unikaalsus seisneb eelkõige võrdlemisi hästi säilinud maastikulises ilmes. Tegemist on keskmise väärtuse tasemega.
II Ehitiste väärtuslikkus	Kuusnõmme küla rahvusparki jäävas osas on kaitsealune pukktuulik ja mõned väärtuslikud taluhooned. Tegemist on keskmise tasemega.
III Elanike ja omanike hinnang oma küla(osa)le	Kuusnõmme küla elanikud on sarnaselt teistele küsitletutele mures oma küla säilimise ja järjepidevuse pärast. Vaadatakse murega, et vaatamata võrdlemisi heale olukorrale rahvusparki kontekstis toimub ikkagi võsastumine ja metsastumine. Samuti jääb vähemaks püsielanikke.
IV Kultuurmaastike iseloomustus	Kultuurmaastikud on säilinud võrdlemisi hästi – on kinnikasvamist, kuid suures osas on alles nii avarad põllud-niidud kui ka ajaloolised metsad. Tegemist on kõrgeima tasemega.
V Asustusjälgede säilivus	Tänane Kuusnõmme küla rahvusparki jääva osa on olnud mõisamaa koos üksikute hajataludega. Pärast 1919. a maareformi jagati mõisamaad uusasunikele. Mõlemad kihistused on maastikus hästi loetavad, kuigi mõissüda on lagunened. Tegemist on siiski kõrgeima tasemega.
VI Visuaalne ühtsus, rikkumatus	Väärtuslikud vaated on väga hästi säilinud – avarad karja- ja põllumaad on piiritletud ajaloolise metsaga, säilinud on teekoridore ja asunikutalusid. Vaadet häirivaid uusehitisi ei ole. Tegemist on kõrgeima tasemega.

